

Utsira Radiostasjon ca 1935. Radiostasjonen med peileramme på taket til venstre for skorsteinen.

UTSIRA RADIO – DET FØRSTE STORE RADIOAMBANDSPROSJEKT PÅ HAUGALANDET

Arne Hestad

Fra guttedagene av og i hele mitt yrkesliv har jeg drevet med radio og svakstrøm, og samtidig har jeg alltid vært interessert i det som har skjedd på dette feltet før min tid. Jeg har også vært radiotelegrafist til sjøs, og i en årrekke jobbet jeg med skipsradio og skipselektronikk i firmaet Brommeland Radio.

På båtene traff jeg mange interessante mennesker som jeg lærte mye av, sjøfolk og telegrafister som fortalte fra den første tid med radiotelegraf ombord. Det hendte at Utsira Radio ble nevnt, og da kunne de bli fjerne i blikket, litt blanke i øynene. Det var noe som jeg visste lite om, dette som vekket følelser og minner. Arbeidet med artikkelen har gitt meg anledning til å lære mer om det.

For å få vite mer om radiostasjonen måtte jeg vende meg til det som var skrevet før, og til avisene fra den tiden. Jostein Austrheim på Utsira har gitt meg tilgang til alt stoff og utklipp fra haugesundsavisene som han har samlet om Utsira Radio. I korte trekk skal jeg gjengi de viktigste forutsetninger og forhandlinger før stasjonen kom på plass. Men før det vil jeg be leserne om å være med på en orientering om telegrafien.

KORT ORIENTERING OM TELEGRAFEN

Det sies med krav på pålitelighet, at Samuel Morse begynte å tenke ut et apparat for hurtige beskjeder etter at han i brev fikk vite at hans kone var død over en uke i forveien. I 1837 hadde han sitt skrivende telegrafapparat ferdig, og han utarbeidet også det system av prikker og streker som utgjør morsealfabetet. Fra nå av gikk den elektriske telegrafien sin seiersgang over verden. Snart var landene og kontinentene forbundet med hverandre via telegrafledninger. Private og statlige selskaper etablerte kontorer og ekspedisjonslokaler som administrerte det hele verden over.

Norge fikk sin første telegraflinje i 1855, og utbyggingen av linjenettet fortsatte i årene fremover. Det gikk ikke lang tid før man kunne telegrafere fra nord til sør, mesteparten av landet ble snart tilsluttet telegrafnettet. Til Utsira kom det telegraf i 1869, forbundet til linjenettet via en sjøkabel som gikk til Åkrehamn, og den ble veldig nyttig også for fiskerne som i vårsildsesongen holdt til i værene der ute. Da telefonen kom noe senere, ble linjen også benyttet for den. Telegrammer ble ofte formidlet ved tale mellom stasjonene.

Det er interessant i ettertid å se hvor fort denne utviklingen skjedde, og hvor snart det ble en nødvendighet å ha denne muligheten for hurtig å kunne sende

Utsira Radio 1930. Hovedbygningen med radioinstallasjonene til høyre. På baksiden en bygning som huset aggregat til strømforsyning og akkumulatorer. Huset til venstre er funksjonærbolig.

eller motta en beskjed, en bestilling. Hvor avhengig de var blitt av telegrafene, merket de godt på Utsira, for altfor mange ganger ble det brudd på sjøkabelen, og det tok lang tid å finne bruddstedet og å reparere kabelen. Spesielt merkbart var det kanskje under sildefiskeriene, for fiskerne kunne pr. telegraf bli underrettet om sildeinnsig eller om hvor silda sto, og akkurat det kunne de tjene godt på. Det var som om å bli satt langt tilbake i tid når telegrafproblemene meldte seg.

Enda vanskeligere var det for befolkningen på ei annen øy langt ute i havet, på Røst, der strømforholdene i sjøen rundt øya gjorde det umulig å legge kabel. De hadde verken telegraf eller telefon, og når vi vet at det samlet seg svært mange mennesker under de store torskefiskeriene, kan vi godt tenke oss at forholdene var vanskelige når det var nødvendig med hurtig utveksling av informasjon.

TRÅDLØS TELEGRAFERING

Rundt det forrige århundreskiftet hadde en ny mulighet kommet til - den trådløse telegrafene. I dag forekommer det utrolig dristig og fremsynt å bestemme seg for å opprette et slikt samband mellom Røst og Sørvågen i Lofoten allerede i 1906, bare ti år etter at Marconi hadde søkt patent på sitt system for trådløs telegrafi.

Norge var på den tiden en av de fattigste nasjonene i Europa. Likevel ser vi at landet var i full gang med å bygge ut jernbaner, havner, veier, telegraf og telefon, samtidig med utbygging av kraftverk og industri. Fiskeriene var svært viktige for norsk økonomi, og det var avgjørende for opprettelsen av den trådløse på Røst. "Den Trådløse", som de snakket om, var i begynnelsen den norske betegnelsen på Marconis oppfinnelse som britene kalte "The Wireless Telegraph". Senere kom navn som

Radiotelegraf og Radiostasjon mer i bruk her hjemme. Også vårsildfisket ved Utsira og feltene omkring var viktige inntektskilder for Norge, og staten hadde allerede gjort store investeringer i havnene for at fiskerne skulle ha de beste forhold. Kunne problemene med telegrafforbindelsen bedres ved å etablere et trådløst samband med fastlandet, som på Røst? Det måtte i så fall settes opp en radiostasjon i Hauge-sund som kunne ha forbindelse med et tilsvarende anlegg på Utsira. En slik etablering ville bli kostbar og støtte på mange utfordringer, særlig på Utsira, hvor det ikke var elektrisk kraft og hvor forholdene måtte legges tilrette for de menneskene som skulle drive det. Så trådløs forbindelse forekom nok urealistisk, særlig når det var lagt telegrafkabel til øya allerede.

EN NY MULIGHET ÅPNER SEG

Det var Marinen som først opprettet en kystradiostasjon, Tjøme Radio. Vi har nevnt Sørvågen Radio, og fra 1912 ble det etter hvert bygd ut flere kystradiostasjoner som skulle betjene skipsradiotrafikken. Stasjonene skulle være utstyrt med "gnistsendere", og kunne bare brukes til telegrafering, altså trådløs overføring av morsesignaler. Den første i denne serien var Bergen Radio på Rundemannen.

Det viste seg at "Rundemannen" ikke dekket deler av Vestlandskysten, og Telegrafstyret var på utkikk etter et sted skipene lettere kunne komme i kontakt med. Valget falt på Utsira.

Dermed kunne mulighetene for å opprette et radiosamband mellom Utsira og Haugesund også være mer realistisk.

Med dette i bevissthet skrev *Haugesunds Avis* og andre aviser i 1912 varmt om "den traadløse" og

pekte på at sjøkabelen var svært utsatt for naturkrefte og ofte vanskelig å få reparert. Ved juletider 1912 hadde Utsira med sine 400 fastboende innbyggere vært uten telefonforbindelse med fastlandet i flere måneder. Avisen mente at fiskeflåten snart ville være utstyrt med radioapparater, og med Utsiras beliggenhet til havs og med markerte høydedrag ville øya være som skapt for en ”traadløs station”. *Morgenbladet* anførte enda en grunn for å anlegge en radiostasjon på Utsira. ”Den ville bl.a få særlig betydning for vårt losvesen på Utsira” (23.12.1913). *Haugesunds Avis* tilføyde følgende vektige poeng:

Under de årvisse fiskeriene utenfor denne kyst ligger det tusenvis av båter med fiskere fra alle kanter av landet på de farvann, som Utsira radio alltid vil bli en årvåken vokter og rapportør for (13.2.1914).

Telegrafdirektør Heftye var en varm forkjemper for Utsira radio, men det viste seg snart at det ikke skulle bli så lett å få penger til prosjektet. Byens stortingsmann, Valentin Valentinsen, ville prioritere en sårt tiltrengt telefonlinje mellom Haugesund og Kristiania. Regjeringen hadde satt av i alt 200.000 kroner til kommunikasjonsforhold i regionen for budsjettåret 1913-14. Telegrafdirektøren hadde foreslått 80.000 til Utsira-prosjektet, og disse måtte eventuelt tas av de 200.000. Regjeringen strøk i sitt budsjettforslag for 1914/15 bevilgningen til Utsira og gikk inn for å prioritere telefonforbindelsen østover.

Nå kom det et kraftig lokalt initiativ for Utsira-stasjonen. Et stort møte i Sjømandsforeningen i februar 1914 der det deltok fiskere fra hele Vestlandet, krevde i en resolusjon at utbyggingen måtte begynne så snart som mulig. Det årlige vårsildfisket var i gang, og det

ble pekt på at den uttrygge telefonforbindelsen mellom Utsira og land skapte problemer for fiskerne. På møtet tok en av Haugesunds mest kjente lokalpolitikere, dr. C. Magne Rønnevig ordet og mente at det var urimelig å sette Utsira-senderen opp mot Haugesunds ønske om telefon østover. Radiostasjonen var først og fremst en landssak, og måtte behandles uavhengig av lokale behov.

Resolusjon ble sendt Stortingets jernbanekomité, som behandlet slike saker. Komiteen var positiv, og innstilte enstemmig på å bevilge 40.000 kroner til oppstart av Utsira-prosjektet. Stortinget fulgte opp, og tidlig i mai 1914 var telegrafdirektøren og andre fagfolk på Utsira for å undersøke plassering av radiostasjonen. Det var flere steder som var aktuelle, men det endte med at stasjonen ble besluttet oppført på ”Røvartré”, der hvor Telegrafverket allerede hadde telegrafstasjon.

VERDENSKRIGEN FORSINKER BYGGINGEN

I juli var materiell kommet fram til byggeplassen, men da *Haugesunds Avis* ringte ut til Utsira 24. juli, var journalisten mer interessert i å høre om kanontordenen fra tyske marineskip ute i havet. Selve utbruddet av verdenskrigen tidlig i august 1914 forsinket ikke selve byggingen. Avisen var tidlig i september på Utsira, og journalisten kunne melde at masten sto ferdig og gjorde et imponerende inntrykk. Den skulle være noen fot høyere enn selve Rundemanstasjonens mast (7.9.1914).

Byggmester Staveland fra Haugesund hadde fått i oppdrag å føre opp bygningene som hørte til, og i november 1915 uttalte han til avisen at stasjonen ville stå ferdig til jul (7.11.1915). Slik skulle det ikke gå. I november 1916 (25.11.1916) finner vi en liten notis *Haugesunds Avis* der det står: ”Den traadløse i Utsira

Stasjonens to antennemaster var plassert på Postgårdens og Hotell Norges tak. Bildet er fra 1919, mens installasjonen foregikk. Det er ennå ikke strukket antenne mellom mastene. Foto: MHB-F:00107

ligger fremdeles som den var for halvannet år siden. Antagelig skal apparatene ikke settes opp før fredeligere tilstander indtrer” (25.11.1916).

UTSIRA RADIO ÅPNES

Når byggingen av Utsira-senderen stoppet opp i 1916, hadde det nok også sammenheng med at de krigførende stormakter innførte utførselsforbud for blant annet elektriske kabler og ledninger. Like før fredsslutningen i november 1918 ble imidlertid arbeidet gjenopptatt. Det begynte med gjenstående grøfting og veiarbeid. Så kom installasjon av sender og mottakerutstyr og dessuten nødvendig maskineri for å skaffe strøm til anlegget.

I februar 1919 hørtes de første prøvesignaler fra stasjonen. Onsdag 12. mars åpnet Utsira Radio for prøvedrift, og 7. juni 1919 startet ordinær drift. Stasjonen dekket Nordsjøbassenget, og dessuten deler av kysten som lå i Rundemanens skygge. Senderen var en Marconi gnistsender med 35 kW primærenergi. Den

var levert av A/S Norsk Marconicompani, som var en norsk avdeling av det internasjonale selskapet som oppfinneren Guglielmo Marconi hadde dannet for produksjon, salg og drift av trådløse telegrafinstallasjoner.

”HAUGESUND HØRER PARIS” – HAUGESUND HJELPERADIOSTASJON ÅPNES

9. mai 1919 er haugesundspresen invitert til 2. etasje i Posthusgården, det vil si nåværende Torggata 2, der telegrafbestyrer Foss informerer om ”Haugesund Hjelperadiostasjon”. Den var opprettet for å ha forbindelse med Utsira dersom det var brudd på telefonkabelen, men det var også mulig å nå Rundemanen og skip ute i Nordsjøen, og journalistene får oppleve å høre tidssignalet fra Eiffeltårnets radiostasjon som hver dag ”Presis klokken 11:49 sender ut normaltiden” (HA og HD 9.5.1919).

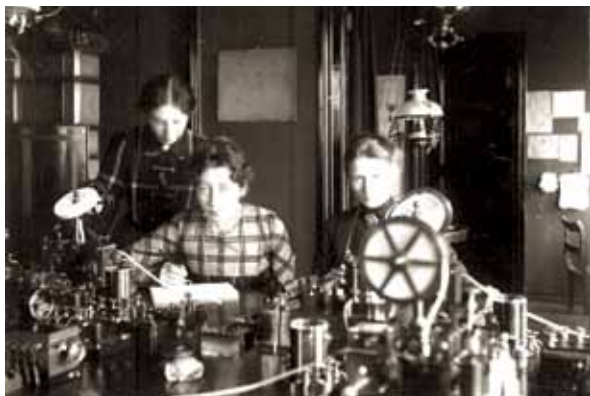
Som operatør på Haugesunds Radio var ansatt frk. Birgitte Seglem Svendsen. Hun var utdannet

”telegrafistinne”, men i stedet for bare å avlese morsealfabetets prikker og streker fra telegrafskriverens papirrull, måtte hun nå *høre* morsetegnene og betjene betydelig mer kompliserte apparater. Var Birgitte Seglem Svendsen en av Norges første kvinnelige radiotelegrafister?

”RADIOTENE” I HAUGESUND

Etter hvert som det etter 1920 ble mer og mer ”broadcasting” på lufta, vokste interessen for radiolytting også i Haugesund. Radiointeresserte, ”radioter” ble de kalt, bygde sine apparater selv etter å ha kjøpt de forskjellige deler på postordre. En av de første som bygde sitt eget krystallapparat i Haugesund, var telefonbestyreren, ingeniør Jørgen Ask.

Da Bergen skulle i gang med en kringkastingsstasjon, fikk ”radiotene” i Bergen påvirket Telegrafverket

Tre telegrafister opptatt med sine apparater. Samuel Morses skriver med papirstrimler er fortsatt på plass, samt telegrafnøkkel og diverse releer. Kan det være den myndige damen sitende til venstre som er vaksjef Birgitte S. Svendsen? Foto: MHB-F007793

til å overføre skipstrafikken fra Rundemanen til Utsira Radio. Gnistsenderne støyet så fælt at det var umulig å høre radio i nærheten. Men nå protesterte haugesundslytterne, som allerede hadde problemer når Utsira hakket i vei ”med sine prikker og streker”. De anbefalte å bygge en kystradiostasjon på Bømlo.

Telegrafinspektøren kunne ikke love ”radiotene” i Haugesund noe. Han pekte på at forholdene ville bli bedre når man gikk over til rørsendere, men foreløpig var det ikke aktuelt, da fartøyenes mottakere ikke oppfanget signaler fra slike.

SKAL UTSIRA RADIOSTASJON LEGGES NED?

I 1920-årene var det dårlige tider, og statens inntekter minket. Statsmyndighetenes svar på krisen var å skjære ned på utgiftene. Også Telegrafverket fikk merke sparekniven. I 1925 ble det satt opp en ny sender i Haugesund, og hvis det viste seg at prøvedriften var tilfredsstillende, hadde Telegrafverket tenkt å overføre all kystkorrespondanse som Rundemanen og Utsira hadde hatt, til Haugesund. Til *Haugesunds Avis* opplyste telegrafinspektør Schrøder-Nilsen at hvis den planen ble realisert, ville Utsira bli overflødig. Driften av Utsira var svært kostbar, ”og vår vesentlige oppgave for tiden er å spare”, uttalte telegrafdirektøren til avisen (HA 17.12.1925).

Nå viste det seg at prøvedriften på senderen i Haugesund ikke ble tilfredsstillende, og midt på 1920-tallet var det blitt såpass mange radiolyttere, at deres klager over støyen fra gnistsenderne hadde større gjennomslag. Haugesund Radio ble nedlagt for ordinær drift. Den skulle bare brukes i tilfelle kabelbrudd til Utsira.

”Et temmelig overraskende og meget umotivert attentat mot Utsira Radiostasjon”, står det i overskriften

Gnistsender

Gnistsender på D/S "Vard" ble byttet ut på 1950-tallet som nødsender. Jeg tok vare på "hjertet" i senderen, gnistgapet. Over de smale spaltene løper gnistene som blir dannet av en høyspenningsgenerator når telgrafnøkkelen blir trykket ned. Det produserer et spekter av høyfrekvensenergi som i senderens avstemmingsorganer blir filtrert til ønsket bølgelengde. Men gnistradioen la beslag på et stort frekvensbånd over og under den ønskede sendefrekvensen. Også etter at rørsendere var tatt i bruk, var de enkle gnistradiosenderne på lufta. Båtene brukte dem helt fram til 2. verdenskrig. Som nødsendere var de godt hørbare!

Når kjøleskapet eller andre elektriske apparater lager støy i vår moderne radio, er det i grunnen samme effekten som gnistsenderen lager.

i en harmdirrende artikkel i *Haugesunds Avis* 17. mars 1936. Regjeringen hadde foreslått å bevilge 140.000 kroner til en Sørlandssender på Flekkerøy. *Haugesunds Avis* hadde hørt rykter om at den nye senderen var et

ledd i en omstilling som ville føre til at radiostasjonen på Utsira ble nedlagt.

Stortingsmennene fra distriktet ble bedt om å ta saken opp når den kom til Stortinget. Ingvald Førre fra Arbeiderpartiet svarte i *Haugarland Arbeiderblad* at det ikke var noen planer om å legge ned Utsira Radio selv om det var foreslått midler til Flekkerøy. Førre siterte telegrafdirektøren, Hermod Petersen:

Jeg var i sin tid meget interessert i opprettelsen av denne radiostasjonen og foretok flere befaringer av Utsira, så jeg kjenner forholdene derute. Å nedlegge Utsira Radio vil ikke jeg være med på; det ville være en urettferdighet mot den driftige befolkningen derute. Flekkerøy Radio vil selvsagt ikke kunne erstatte Utsira Radio.

Det var ganske mye skriverier i avisene om dette "attentatet", som nok viste seg å være overdrevet av *Haugesunds Avis*, som roet seg ned med følgende siste ord: "Under alle omstendigheter gjelder det for alle som vil verne om distriktets interesser, å passe på, og det skal vi love hr. Førre skal bli gjort".

Vi må huske at det var stortingsvalg høsten 1936. Arbeiderpartiet hadde dannet regjering året før. Venstre-avisen *Haugesunds Avis* trodde de hadde en sak når de kunne mistenke arbeiderpartiregjeringen for å ville røre ved distriktets øyesten, Utsira Radio.

MODERNISERING

Planene om å legge ned Utsira ble det ingenting av før 2. verdenskrig. Utsira Radio, med sin suverene beliggenhet, fortsatte driften, og stasjonen ble utbygget og modernisert. I begynnelsen av 30-årene ble den noe medtatte radiomasten revet, og en ny 60 meter

høy gittermast satt opp. Gnistsenderen ble skiftet ut med rørsender. Det var til stor glede for radiolytterne i distriktet, som nå ikke ble forstyrret så mye, men ikke alle radiomottakerne på båtene tok disse signalene like lett inn. Det var tid for modernisering også der. Den nye 500-watt rørsenderen kunne også sende værmeldinger på radiotelefoni, slik at også fiskerne kunne høre dem. Klokkene 13 og 19 sendte stasjonen værmeldinger og stormvarsler på telegrafi, 600 meter, og deretter på telefoni. Senere, i 1934, var de i gang med å montere en egen telefonisender på stasjonen, og nå skulle Utsira Radio også kunne formidle telefonsamtaler fra sjøen. De første fiskebåtene begynte å installere radiotelefon.

Utstilling hos Brommeland Radio i midten av 1930-årene. Sender og mottaker for radiotelefoni produsert av Elektrisk Bureau. Til høyre er også utstilt nødvendige akkumulatorbatterier og en roterende spenningsformer. Båten måtte selvsagt ha lysesagg installert.

RADIOPEILING

Denne tjenesten kunne Utsira Radio tilby fra 1926. Skip anropte stasjonen og ba om radiopeiling. Etter å ha skiftet bølgelengde, sendte skipet peilesignal, og Utsiras peileapparat kunne angi en kurs. Dette var en viktig tjeneste, særlig i nødssituasjoner. Noen ganger ble det påstått at peilingene var uriktige, og det ble foretatt undersøkelser og utskiftning av utstyr. Etter siste oppgradering i 1934 ble det foretatt 50–70 peilinger fra Utsira Radio pr. måned, og resultatene var gode. Men fra sjøkyndig hold ønsket man heller et radiofyr på Utsira, og det kom jo også med tiden.¹

MENNESKENE PÅ STASJONEN

Avisene skrev ikke så mye om den offisielle åpningen av Utsira-stasjonen i 1919. Hverdagen var allerede begynt. I Marconimottakeren spraket og hveste gnistsendernes meddelelser og anrop. Trafikken økte jevnt og trutt på LKG, som var Utsiras kallesignal, og skilte den fra andre kyststasjoner, som Stavanger Radio (LGQ) eller Rundemanens (LGN). De allerede etablerte kyststasjonene ved Nordsjøbassenget hilste den nye kollegaen velkommen, og innledet det grenseløse og ofte uformelle samarbeidet som oppsto mellom radiotelegrafistene. De kjente hverandre etter hvert på "håndskriften" og visste om hverandres karakteristiske måter å ekspedere på.

I følge Jostein Austrheim i *Utsira Gard og slekt* var den 41-årige Wilhelm Pedersen fra Trøndelag den første bestyrer og ansatte på stasjonen. I løpet av de 41 årene stasjonen var i drift, var det mange innflyttere som etter hvert ble en del av Utsira-befolkningen. Ekteskap ble inngått. De fleste vet vi ikke så mye om, men en av dem, Thorleif Kristiansen, kan vi danne oss

På et fotografi fra 1927 sitter Thorleif Kristiansen festkledd sammen med sin familie i hjemmet, som de hadde i assistentboligen på stasjonen. "Fest", er teksten til bildet. Far røker sigar, det norske flagget står på pianoet og Bjørgulf sitter i speideruniform; der var 17 guttespeidere på Utsira. På pianoet står notene til "Et Sommerminde". Kristiansen fotograferte og fremkalte bildene selv, og hjemmet kunne altså fylles med pianomusikk.

et visst bilde av. Jostein Austrheim fikk et brev fra hans barnebarn, der han gir noen opplysninger. Han forteller at farfaren kom til Røst Radio i Lofoten rundt 1910, der han var ansatt ved den faste trådløse forbindelse med Sørvågen Radio. Dette sambandet var faktisk nummer to av verdens slike, opprettet i 1906. Til Telegrafverket kom han fra marinen, hvor han sannsynligvis hadde fått sin utdanning. Marinen tok svært tidlig i bruk Marconis nye oppfinnelse, og Thorleif Kristiansen var nok en av de virkelige veteranene innen radiotelegrafi i Norge. Han og hans familie hadde altså god erfaring med å bo på ei øy langt ute i havet da de kom fra Røst til Utsira i 1924. Ut i 30-årene reiste han og familien fra Utsira til ny stilling i Telegrafverket, nå ved Rogaland Kringkaster.

En annen av telegrafekspeditørene, Reidar Nordaas,

var samtidig med Kristiansen på Utsira Radio. Han var fra Sandnessjøen, og giftet seg på Utsira med Marie Skjelde. Om ham sies det at han hadde vært styrmann før han begynte som assistent ved Utsira Radio. Det forteller oss at han hadde reist som kombinert styrmann/telegrafist, noe som var svært vanlig på norske båter før 2. verdenskrig, og noe som norske bestemmelser gav adgang til.

Telegrafister på norske båter var nesten alltid i kombinert stilling, etter krigen gjerne som telegrafist/sekretær. Også Nordaas hadde senere stillinger ved andre kringkastingssendere, på Notodden og Askøy kringkaster.

Andre opplysninger forteller oss at de som hadde vært på Utsira i løpet av sin karriere i Telegrafverket, gjerne holdt kontakten som en slags "familie".

Ellers ser vi at to sirabuer, Svend og Trygve Klovning, var ansatt som telegrafister til 1940, da tyskerne tok anlegget. Svend Klovning kunne vi høre på Stavanger Radio i flere år etter krigen.

FORHOLDET TIL LOKALBEFOLKNINGEN

Vi kan vel gå ut fra at forholdet til Utsiras befolkning var godt, selv om det ble mye forstyrrelser fra gnist-senderen når folk skulle lytte på radio, noe som ble mer og mer vanlig utover i mellomkrigstiden. Utsira var uten strømtilførsel, så folks radiomottakere gikk på batterier. Datidens mottakere krevde et anodebatteri og en akkumulator på henholdsvis 120 og to volt. Akkumulatoren måtte lades av og til, og det fikk sirabuen gjort på radiostasjonen. Der hadde de strøm-aggregat, og de gjorde gjerne den tjenesten for folk.

Det er barske utsirakarer som skal opp i masta og drive vedlikeholdsarbeid. Legg merke til de grove dimensjonene på bardunfestet. Det skulle såpass til for å holde i orkanbygene der ute. Fotografiet er tatt av telegrafist Thorleif Kristiansen.

SOS FRA NORDSJØEN

Utsira Radio formidlet mange nødsituasjoner i Nord-sjøen. Når nødsignal var sendt ut, tok den stasjonen ledelsen som best kunne formidle hjelp over radio, og ofte var det Utsira Radio. Nød- og anropsfrekvensen 600 meter ble straks stengt for all annen trafikk, og med myndig hånd ble alle meldinger til og fra havaristen administrert av Utsira.

Den mest kjente redningsoperasjon som Utsira Radio ledet, var da dampskipene "Trym" og "Karmt" kom i nød i januar 1937. Etter en langvarig syddøststorm i Nordsjøen, kom først "Trym" i havsnød og deretter "Karmt". Skipene gikk ned, og én mann omkom. Resten ble berget av englandsbåtene "Venus" og "Leda" i dramatiske redningsoperasjoner. All radiotrafikk foregikk på telegrafi, på nødbølgen 600 meter. Denne kunne avlyttes på noen av de vanlige radiomottakerne i hjemmene. Sigmund Brommeland, som var utdannet radiotelegrafist, fortalte at han satt hjemme i Haugesund og fulgte med i sitt apparat. Det ble lite søvn på ham, men han tenkte på dem som gjennomvåte og i voldsom sjøgang måtte betjene sine apparater uten å få søvn på dagevis.

De heltmodige redningsaksjonene beskrives i boken *Full Storm*, som er skrevet av Trygve Nordanger. Telegrafist ved Utsira Radio, Svend Klovning, skriver i *Utsiraposten* nr 2 i 1983, at Nordanger hadde fått informasjon om innholdet av siste bestyrer på stasjonen, Axel Høglund.²

DE SISTE ÅRENE FØR KRIGEN 1940-45

Svend Klovning skriver at de i 1930-årene var mye opptatt med å ekspedere telegramtrafikk fra Rotterdam- og Newcastle-rutene, "Leda" og "Venus". De må også ha lagt merke til de tyske passasjerbåtene fra "Kraft durch

Freude"-organisasjonen som kom oppover kysten på vei til Vestlandsfjordene. Ombord kan tyskerne ha stått og sett innover mot øya, de som om ikke lenge skulle innta landet og Utsira, og følt seg trygge på seilasen: her var jo leden sikret med radiostasjon, Utsirafyret og losene.

UNDER 2. VERDENSKRIG

Klovning forteller om den siste dagen på Utsira Radio:

Den 10. april 1940 skulle jeg på ettermiddagsvakt klokken 14:00. På veien til stasjonen møtte jeg ordfører Gudmund Klovning og noen høytstående tyske offiserer like ved Sevrin Østrem. Jeg skjønte jo at alt var slutt, men jeg fortsatte til stasjonen, hvor bestyrer Høglund møtte meg på gårdsplassen. Så gikk vi inn, og der møtte oss et sørgelig syn: En ny telefonisender sto med åpne dører, og alle rørene var knust, det samme var mellombølgesenderen. Skapet med reservedeler var tomt og slengt utover gulvet³

Alle de ansatte reiste vekk, unntatt maskinist og altmuligmann Fjellberg, som ble igjen for å passe akkumulatorbatteriene som de holdt oppladet med en motordrevet strømgenerator. Tyskerne benyttet radio-

Etter 1945 med veltet mast – slutten på Utsira Radio.

stasjonen hele tiden, men mot slutten av krigen ble den angrepet av engelske fly og ødelagt. Når *det* endelig skjedde, er noe uklart. *Utsiraposten* nr 1 1995 skriver om dette og viser til to brev som Martin Nag siterer fra. Der går det frem at det var et flyangrep på fyret og radiostasjonen den 9. desember 1944. Da ble husene på stasjonen satt i brann. Ragnar Nygård skriver i et brev 27. januar 1945 at "dessuten hadde vi et nytt angrep den 13. d.m., og da var det resten på stasjonen som ble satt i brann". Han har også tatt bilder av den ødelagte radiomasten og bombenedslaget som ødela et bardunfeste, noe som fikk masten til å gå i bakken.

ETTER 1945

Utsira Radio ble ikke bygget opp igjen. Krigen hadde fremskyndet så store forandringer på det radiotekniske området at det ikke var nødvendig å ha en stasjon så langt ute i havet. Utsira hadde ikke strømforsyning fra fastlandet og fikk det heller ikke før i 1958. Telegrafisten Svend Klovning syntes nedleggingen var sørgelig. Selv om det ble satt opp en telefonisender i Haugesund etter krigen, skriver han videre,

[...] har det vist seg at der er områder nord for Haugesund som ikke dekkes av denne. På tomten til Utsira Radio er nå plassert (radio)linken for telefonforbindelsen til Haugesund, og samtidig er det bygget en radiomast og en telefonisender, som enda ikke er kommet i drift. Utsiras Losstasjon og Utsiras Radio har med sin beliggenhet for begge deler lidt en sørgelig skjebne.

Min kones bestemor kom fra Utsira. Hvert år kommer slekt på besøk til Haugesund som reiser der ut og søker opp slekt og venner. Med den store, flotte nye "Utsira" er det en fornøyelse å reise utover, og oppholdet på

øya byr på mange opplevelser. For min egen del tar jeg helst turen til stedet der radiostasjonen sto. Mens jeg går blant strandnellik og blåklommer og leter opp de gamle bardunfestene til radiomasta, føler også jeg at det er vemodig at hele denne virksomheten og menneskelig innsatsen som var her, er borte – at den ”gikk ut på dato” som vi sier nå.

Men her ute blir det ikke helt glemt. Utsira Radio markerte seg så sterkt i sin tid at den ble et symbol også for hele dette vårt kystområde: *Norges vakt ved Nordsjøen*.

HAUGESUND RADIO, KYSTTELEFONISTASJON

Det var også hensynet til sildefiskeriet som førte til at Haugesund Radio ble opprettet i 1946. Det hadde jo eksistert en Haugesund Radio tidligere, men det var en stasjon for telegrafi som ble nedlagt i slutten av 1920-årene. I *Haugesunds Dagblad* 17.1.1946 leser vi:

Provisorisk radio telefonistasjon opprettes i Hauge-sund. Stasjonen opprettes av hensyn til fiskeflåten [...] Karl Brommeland opplyser at det i vinter skal opprettes en provisorisk radiotelefonistasjon i Haugesund. Etter at Utsira ble nedlagt er det visstnok planen at det bare skal være storstasjoner i Bergen og Farsund, og at det da var nødvendig at det kom en telefonistasjon mellom disse, f.eks. her i Haugesund, og det har nå lyktes å få telegrafverket til å sette opp en stasjon på prøve. Denne prøve håper vi må bli vellykket. Stasjonen er en Elektrisk Bureau stasjon på 250 watt. Til sammenligning kan nevnes at den sterke fiskebåtsstasjon er på 90 watt. Det som nå er mest spennende er om stasjonen kan sende uten at den virker forstyrrende for den vanlige radiomottaking i byen. Det er opplyst at fiskerne nå skal få rapportere lastene sine direkte gjennom radio, noe som vil spare dem for mye kjøring fra fiskefeltet til ordrestasjonene.

Brommelands betenkeligheter når det gjaldt forstyrrelser på radiomottakingen i byen, viste seg å være høyst berettiget. Senderen var montert på Telegrafren i det nåværende Postbyggets annen etasje, med antenne hengt opp mot kirketårnet. Den brøt stadig inn i vanlige radiomottakere med all sin trafikk. Vi må huske at størstedelen av byens befolkning bodde rundt bykjernen i 1946, og at deres radioapparater for det meste var fra før krigen og enda lenger tilbake. Til å begynne med kunne slik innblanding i riksprogrammet av og til være underholdende. Rolf Just Nilsens parodi ”Fiskeribølgen” traff virkelig godt, men i 1947 ble senderen plassert på Veste ved Kvalsvik nord for Haugesund sentrum, mens ekspedisjonen foregikk fra Telegrafverkets lokaler i byen. Det var likevel fortsatt stor interesse for å lytte på fiskeribølgen (1.6-3 MHz ca), og det ble et krav at når man kjøpte ny radio, så måtte den ha dette båndet. Mange fikk det også montert det inn sin gamle mottaker.

NOTER

- 1) *Haugesunds Avis* 19.12.1933 og 03.5.1935.
- 2) Magne Misje har sammen med Erling Storheim laget et radio-program om denne hendelsen. Det bør finnes på kassett eller CD i bibliotekene, sånn at alle kan få høre dette glimrende programmet, med intervjuer av dem som deltok, med ekte opptak av hovedpersonene og mottakelsen i Bergen. Her er det også intervjuer med Sirafolk som var knyttet til radiostasjonen. Programmet kan også høres på internett, <http://www.norkram.no>
- 3) *Utsiraposten* 2/1983.